

เรื่องตำนานพระโกษฐ์ แด่ ทิพย์พยับนาคศักดิ์

กรมพระสมมตอมรินทร์ กรมพระกำแพงราชานุภาพ

และสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์

ช่วยกันทรงเรียบเรียง

พิมพ์ในจารพระศพ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้านารีรัตนา

ทรงบัญชาดำเนียร

ฉวนที่ ๓ สิงหาคม ๒๔๖๘ พ.ศ. ๒๔๖๘

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

เรื่องตำนานพระโกษาผู้ แล หีบศพนันตกศักดิ์

กรมพระสมมตอมรินทร์ กรมพระดำรงราชานุภาพ

แลสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์

ช่วยกันทรงเรียบเรียง

พิมพ์ในารพระศพ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้านารีรัตนา

ทรงบัญชาสมาจาร

ฉะพ. ๓ สิงหาคม ปีฉลู พ.ศ. ๒๔๖๘

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

สำนักหอสมุด

สารบัญ

ตำนานพระโกษฐ์	หน้า ๑
โกษฐ์แปดเหลี่ยม	” ๒
โกษฐ์โต	” ๔
พระโกษฐ์กัณฑ์	” ๕
พระโกษฐ์ไม้สิบสอง	” ๖
พระโกษฐ์ทองใหญ่	” ๗
รายพระนามที่ทรงพระโกษฐ์ทองใหญ่	” ๗
พระโกษฐ์พระองค์เจ้า	” ๓๓
พระโกษฐ์ทองน้อย	” ๓๓
พระโกษฐ์มณฑปน้อย	” ๓๕
พระโกษฐ์มณฑปใหญ่	” ๓๕
โกษฐ์เกราะ	” ๓๖
โกษฐ์ราชินิกุล	” ๓๖
พระโกษฐ์ทองเล็ก	” ๓๖
รายพระนามทรงพระโกษฐ์ทองเล็ก	” ๓๗
พระโกษฐ์ทองรองทรง	” ๓๗
ว่าด้วยเครื่องประดับพระโกษฐ์	” ๓๘

สำนักหอสมุด

ตำนานหีบศพบันดาศักดิ์	หน้า ๑๕
หีบทองทวย	๒๐
หีบเชิงชาย	๒๑
หีบลายทองเข้ามิ่ง	๒๓
หีบลายมังกร	๒๓
หีบกั้น	๒๕
หีบทองทราย	๒๕
หีบทองลายเครื่องงู	๒๖
หีบทองลายก้านขด	๒๖
ว่าด้วยเครื่องประกอบหีบ	๒๗

สำนักหอสมุด

ตำนานพระโกษฐ์

พระโกษฐ์ที่ทรงพระบรมศพ แลพระศพเจ้านาย ถวาย
โกษฐ์พระราชทานสำหรับศพข้าราชการผู้มีชั้นตาศึกที่สูง
ซึ่งมีอยู่ในเวลานี้ ๑๔ อย่าง เรียงโดยลำดับยศเป็น
ดังนี้

- ๑ พระโกษฐ์ทองใหญ่
- ๒ พระโกษฐ์ทองรองทรง นับเสมอพระโกษฐ์
ทองใหญ่
- ๓ พระโกษฐ์ทองเล็ก
- ๔ พระโกษฐ์ทองน้อย
- ๕ พระโกษฐ์กุดั่นใหญ่
- ๖ พระโกษฐ์กุดั่นน้อย
- ๗ พระโกษฐ์มณฑปใหญ่
- ๘ พระโกษฐ์มณฑปน้อย

สำนักหอสมุด

- ๙ พระโกษฐ์ไม้ สิบสอง
- ๓๐ พระโกษฐ์พระองค์เจ้า เคิมเรียกว่าโกษฐ์ลังกา
- ๓๑ โกษฐ์ราชินิกุล
- ๓๒ โกษฐ์เกราะ
- ๓๓ โกษฐ์แปกเหลี่ยม
- ๓๔ โกษฐ์โล

เรื่องตำนานพระโกษฐ์ทั้งปวงนี้ มีปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารบ้าง ต้องสันนิษฐานเอาบ้าง มีเนื้อความคงแสดงต่อไปนี้ เรียงลำดับตามสมัยที่สร้าง

ที่ ๑ โกษฐ์แปกเหลี่ยม มีอยู่ ๔ โกษฐ์ด้วยกัน แต่โกษฐ์ ๑ นั้นเก่ามาก ไม่ทราบตำนานว่าสร้างครั้งใด สังกัดทำนองลวดลายเห็นเป็นอย่างเดียวกับช่างครั้งรัชกาลที่ ๑ แต่ฝีมือทำนั้นหยาบมาก ถ้าจะกะเอาว่าสร้างครั้งกรุงธนบุรี ก็เห็นว่าจะเป็นการสมควร ด้วยเหตุข้อ ๑ ยคนั้นเวลาว่างการที่พิศมึนน้อย งามพระเมรุต้องรีบชิงทำในเวลาว่างอันเป็นเวลาสั้น จึงต้องเร่งทำ

เจ้าพนักงานหอสมุด

เอาแต่พอให้ ใต้ใต้ทันงาร จะให้คงามถึงที่ไม่ได้ ข้อ๒
 โกษฐ์แปดเหลี่ยมนี้เป็นอย่างเดียวกันกับพระโกษฐ์กัณฑ์
 อันมีตำนาน ปรากฏว่าสร้างเป็นครั้งแรกในรัชกาลที่ ๓
 โกษฐ์แปดเหลี่ยมต้องมีมาก่อนแล้ว พระโกษฐ์กัณฑ์
 ทำเอาอย่างโกษฐ์แปดเหลี่ยมจึงจะเป็นได้ ซึ่งโกษฐ์
 แปดเหลี่ยมจะทำทีหลัง เอาอย่างพระโกษฐ์กัณฑ์นั้น
 เป็นไปไม่ได้ ใช้ประกอบศพที่ต่ำศักดิ์เป็นการเทียบสูง
 เข้าใจว่าโกษฐ์แปดเหลี่ยมนี้เก่าแก่กว่าโกษฐ์ชนิคอื่น
 หมด ด้วยยอดเป็นหลังคา คงเป็นแบบแรกที่แปลง
 มาจากเหมตังแต่ครั้งกรุงเก่า อยู่อีก ๓ โกษฐ์นั้น
 โกษฐ์ ๓ ก็ไม่ทราบแน่ชัดว่าสร้างเมื่อไร แต่สังเกตฝีมือ
 เห็นว่าคงทำราวรัชกาลที่ ๓ หรือที่ ๔ เหตุที่ทำขึ้นอีก
 ก็คงเป็นด้วยโกษฐ์เดียวไม่พอใช้ อีกโกษฐ์ ๓ กรม
 หมื่นปราบปรบภัยทำขึ้นในรัชกาลที่ ๕ ใช้ประกอบศพ
 หม่อมแม่ัน ในสมเด็จพระเจ้าฟ้า ๑ กรมพระยาภาณุพันธุ
 วงศ์วรเดช เป็นคราวแรก ด้วยประสงค์ให้งามสะอาด

เจ้าพนักงานหอสมุด

เพราะโกษฐ์เก่าใช้มานานยั้เขินมาก อีกโกษฐ์ ๑
กรมหลวง สรรพสาทร ศุภกิจ ขอพระบรมราชานุญาตทำ
ถวายในรัชกาลนี้ ใช้ประกอบศพเจ้าจอมมารดาสังวาล
เปนเค็ม ด้วยประสงค์ความงามเช่นเดียวกัน

ที่ ๒ โกษฐ์โถ มีอยู่ ๒ โกษฐ์ โกษฐ์ ๑ นั้นเก่า
มาก ลวดลายแลผิวเหมือนโกษฐ์แปดเหลี่ยม
ไขเก่า เห็นได้ว่าทำรุ่นราวคราวเดียวกัน ไม่ปรากฏ
ตำนานว่าสร้างเมื่อไร ได้ยินแต่กล่าวกันว่าเป็นโกษฐ์
เก่าแก่ ใช้มาแต่ในรัชกาลที่ ๑ แล้ว คำกล่าว
เช่นนี้ประกอบกับผิวที่ทำรุ่นเดียวกับโกษฐ์แปดเหลี่ยม
ชักให้น่าเชื่อนอีก ว่าโกษฐ์แปดเหลี่ยมแลโกษฐ์โถ
ทั้ง ๒ อย่างนี้ สร้างแต่ครั้งกรุงธนบุรี เหตุใดจึงเรียก
โกษฐ์โถก็เข้าใจไม่ได้ รูปก็ไม่เห็นเหมือนโถ ทรง
อย่างโกษฐ์แปดเหลี่ยมนั่นเอง แต่เหลากลมยอกเป็น
ทรงมงกุฎเหมือนชฎาละคอน คงจะทำทีหลังโกษฐ์
แปดเหลี่ยม แลเห็นจะใช้เป็นยศสูงกว่าโกษฐ์แปด

เจ้าพนักงานหอสมุด

เหลี่ยม ทกวนนไช้สำหรับพระราชทานพระราชอาคณ
 แลข้าราชการที่มขนคาคักกัไ้รับพระราชทานโกษฐุเป็น
 ชั้นต้น อิกโกษฐุ ๓ เป็นของทำเติมขึ้นใหม่ พระ
 วรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอลังการเป็นผู้ทำ โดยรับสั่ง
 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระยาบำรา
 ปรบักษ์ เมื่อในรัชกาลที่ ๕ เพราะโกษฐุเดิมไม่พอใช้
 ที่ ๓ พระโกษฐุที่ ๒ พระโกษฐุ สร้างใน
 รัชกาลที่ ๓ เมื่อขมมะแมจุลศักราช ๑๓๖๓ (พ.ศ. ๒๓๔๒)
 ทรงพระศัพสมเด็จพะนางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาเทพ
 สุกาวที แลเจ้าฟ้ากรมพระศรีสตุการักษ์ เมื่อทรงพระศ
 สมเด็จพระนางหิมทองคำทั้ง ๒ พระโกษฐุ ตามคำ
 ที่ว่ากันว่า พระโกษฐุที่นั้นนั้นชำรุดหายไปเสียองค์ ๑
 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระยาบำรา
 ปรบักษ์ ทรงค้นหาได้มาแต่ตัวพระโกษฐุ จึงทรงทำฝา
 แลฐานใหม่ประกอยเข้า พระโกษฐุองค์นี้เรียกว่า
 “ กุคั่นใหญ่ ” ผู้มีทำซึ่งปรากฏอยู่ที่กายพระโกษฐุนี้

งามอย่างยิ่ง สมกับที่มีตำนานว่าเป็นของทำในรัชกาล
ที่ ๓ อีกรงค์ ๑ เรียกว่า “กุดั่นน้อย” องค์ที่ว่าไม่
ได้ชำรุดสูญหาย แต่ดูทำนองลายในกายไม่ค่อยเทียบ
ทันเสมอกันกับพระโกษจุฑกัณฑ์ใหญ่ อันมีตำนานว่าทำ
พร้อมกัน อาจจะเป็นตัวแทนเสียแล้วก็ได้ พระโกษจุ
ฑกัณฑ์ ๒ องค์นี้เกียรติยศใช้ต่างกัน ทกวนนถว่าพระ
โกษจุฑกัณฑ์ใหญ่ เกียรติยศ สูงกว่า พระโกษจุฑกัณฑ์น้อย
แลพระโกษจุฑกัณฑ์น้อย กรมหมื่นปราบปรามย์ไต่ทรง
สร้างเติมขึ้นเมื่อในรัชกาลที่ ๕ อีกรงค์ ๑

ที่ ๔ พระโกษจุฑกัณฑ์ไม้สิบสอง มีตำนานว่าสร้างใน
รัชกาลที่ ๑ เมื่อขุขุญจุลศักราช ๓๓๖๕ (พ.ศ. ๒๓๔๖)
ทรงพระศัพกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ครั้น
หุ้มทองคำ ในบัดนี้พระโกษจุฑกัณฑ์ไม้สิบสองมี ๒ องค์ ว่า
เป็นของเก่าองค์ ๑ เป็นของสร้างเติมขึ้นใหม่อีกรงค์ ๑
แต่ไม่ได้ความว่าสร้างเติมขึ้นเมื่อไร แลทั้ง ๒ องค์
นี้รูปทรงก็ไม่เหมือนกัน องค์หนึ่งยอดเป็นทรงมงกุฏ

เจ้าพนักงานหอสมุด

อีกองค์หนึ่ง ยอดเดิมเป็นทรงปรีกต่อแก้เป็นทรงมงกุฎ
เห็นได้ว่าทำใช้ต่างคราว ต่างชั้นมิได้ถ่ายอย่างออกจาก
กัน แลมีได้ มีประสงค์จะใช้แทนกันหรือตั้งคู่กัน แต่
หากคราวใดคราวหนึ่งต้องการตั้งคู่ จึงต้องยกขึ้นพอให้
คู่เทียมกันไปได้ สังเกตครุบทรงลวดลายทั้ง ๒ องค์
ไม่เห็นสมเป็นผืนอย่างในรัชกาลที่ ๑ สักองค์เดียว

ที่ ๕ พระโกษจุฑทองใหญ่ สร้างในรัชกาลที่ ๑
เมื่อขมะโรง จุลศักราช ๑๓๗๐ (พ.ศ. ๒๓๕๑) พระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดให้หรือทองที่หุ้ม
พระโกษจุฑกั้นมาทำพระโกษจุฑทองใหญ่ขึ้นไว้ สำหรับ
พระบรมศพของพระองค์ เมื่อทำพระโกษจุฑองค์นี้สำเร็จ
แล้ว โปรดให้เอาเข้าไปตั้งถวายทอดพระเนตรในพระที่นั่ง
ไพศาลทักษิณ ในชั้น สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้า
กรมหลวงศรีสุนทรเทพสิ้นพระชนม์ พระบาทสมเด็จพระ
พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระอาลัยมาก แล
จะใคร่ทอดพระเนตรพระโกษจุฑทองใหญ่ ออกพระเมรุตั้ง

เจ้าพนักงานหอสมุด

พระเบญจา จึงโปรดให้เชิญพระโกษฐ์ทองใหญ่ไป
 ประกอบพระศพนสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวง
 ศรีสนทรวเทพเป็นครั้งแรก จึงเลยเป็นประเพณีในรัชกาล
 ต่อมา ที่พระราชทานพระโกษฐ์ทองใหญ่ให้ทรงพระศพน
 ้นเป็นพิเศษนอกจากพระบรมศพได้ มีบายจิกไว้ใน
 หีบพระอาลัยณ์ ลงมาจนถึงรัชกาลที่ ๔ กรมพระ
 สัมมตอมรพันธ์พยบายจิกนั้น ได้ทรงจดต่อมาอีกชั้นหนึ่ง
 แลได้จดต่อเมื่อจะพิมพ์ออกจนถึงปัจจุบัน มีอย่างนี้

ในรัชกาลที่ ๑

- ๑ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ

ในรัชกาลที่ ๒

- ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
- ๓ สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์
- ๔ สมเด็จพระสังฆราช (สุก เกิมเป็นสมเด็จพระ
 พระญาณสังวร อยุวิฑราภสิทธาราม) เป็นพระอาจารย์
 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

เจ้าพนักงานหอสมุด

๕ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรี

๖ เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพดิ

ในรัชกาลที่ ๓

๗ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

๘ กรมหมื่นสุนทรวิชัย

๙ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศราธิราช

๑๐ สมเด็จพระบรมราชาเจ้ามหาศกัปกิตพลเสด็จ

๑๑ พระองค์เจ้าลักษณาคุณ

๑๒ สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี

๑๓ สมเด็จพระศรีสุริยาลัย

๑๔ กรมหลวงเทพพลภัก

๑๕ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์

๑๖ กรมหมื่นอภัยสุทธาเทพ

ในรัชกาลที่ ๔

๑๗ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

๑๘ สมเด็จพระนางโสมนัส

เจ้าพนักงานหอสมุด

๑๙ สมเด็จพระบรมพรมาณชิต

๒๐ กรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์ เมื่อชักพระศพ

๒๑ สมเด็จพระยาเดชาดิศร

๒๒ กรมหลวงมหิศวรินทราณรงค์ เมื่อชักพระศพ

๒๓ สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี

๒๔ กรมหมื่นวิษณุนาถนิกัธ

กรมพระพิทักษเทเวศร์ จะพระราชทานพระโกษฐ์ทองใหญ่ แต่ขัดข้องด้วยกรมพระพิทักษ์ฯ พระรูปใหญ่โต ต้องต่อลงสี่เหลี่ยมทรงพระศพ แลสร้างพระโกษฐ์มณฑปประกอบ จึงทรงพระโกษฐ์มณฑปตลอดการ

๒๕ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

๒๖ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส

ในรัชกาลที่ ๕

๒๗ พระบาทสมเด็จพระฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๑ พระราชทานพระโกษฐ์ทองใหญ่เมื่อชักพระศพนั้น เพราะพระเมรุที่พระราชทานเพลิงพระศพสร้างที่วัด พระโกษฐ์ทองใหญ่ตั้งพระเมรุแต่เมรุกลางเมือง

เจ้าพนักงานหอสมุด

๒๘ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท เมอชกพระศัพ

๒๙ กรมพระเทเวศร์วชิรนทร์ เมอชกพระศัพ

๓๐ สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์

๓๑ สมเด็จพระเจ้าฟ้า ๑ กรมพระเทพนารีรัตน์

๓๒ พระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้าเสาวภาคย์
นารีรัตน์

๓๓ สมเด็จพระเจ้าฟ้า ๑ กรมพระยาบำราบปรปักษ์

๓๔ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑

๓๕ สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช เจ้าฟ้ามหา

วชิรอุทิศ

๓๖ สมเด็จพระมหาสุทนต์นราธิราช

๓๗ สมเด็จพระเจ้าฟ้า ๑ กรมพระจักรพรรดิพงศ์

๓๘ สมเด็จพระเจ้าฟ้า ๑ กรมขุนศรีธรรมราชธำรงฤทธิ

๓๙ สมเด็จพระเจ้าฟ้าศิริภรณ์โสภณ

ในรัชกาลปัจจุบัน

๔๐ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เจ้าพนักงานหอสมุด

- ๔๑ กรมหลวงวรวงศ์สุริยาศา
 ๔๒ พระอรรคชายาเธอ ฯ กรมขุนอรรควรรราชกัญญา
 ๔๓ สมเด็จพระเจ้าฟ้า ฯ กรมขุนพิริยไตรเกษมจันทร์
 ๔๔ สมเด็จพระเจ้าฟ้า ฯ กรมขุนสรวรรคโลกลักษณวดี
 ๔๕ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช เมื่อรัชพระศพ
 ๔๖ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ เมื่อรัชพระศพ
 ๔๗ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ
 ๔๘ สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้า ฯ กรมหลวง

พิบูลโลกประชานาถ

- ๔๙ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณ

วโรต

- ๕๐ สมเด็จพระเจ้าฟ้า ฯ กรมหลวงศรีรัตนโกสินทร
 ๕๑ สมเด็จพระเจ้าฟ้า ฯ กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย
 ๕๒ สมเด็จพระพระยาเทวะวงศวิไชยการ
 ๕๓ สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้า ฯ กรมหลวง

นครราชสีมา

สำนักหอสมุด

๕๔ สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุริยา
 ที่ ๖ พระโกษุ์พระองค์เจ้า เรียกกันแต่แรกว่า
 โกษุ์ลังกา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
 อยู่หัวทรงพระราชดำริห์สร้างชนทรงพระศัพสมเด็จเจ้าฟ้า
 อารณแต่ครั้งยังทรงผนวช เป็นลอสี่เหลี่ยมหม้อ
 ขาว ยอดเป็นฉัตรระฆายผ้าขาว เมื่อในรัชกาลที่ ๕
 โปรดฯ ให้ใช้ทรงพระศัพพระเจ้าลูกเธอที่ทรงพระเยาว์
 ครั้นมีพระโกษุ์มณฑปน้อย พระโกษุ์นี้ใช้สำหรับทรง
 พระศัพพระองค์เจ้าวังหน้าแลพระองค์เจ้าตง มาถึงใน
 รัชกาลที่ ๕ สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาบำราบปรปักษ์
 จึงทรงคิดทำประกอบนอกขึ้น มีรูปทรงคงเดิม แปลง
 แต่ยอดเป็นทรงชฎาพอก ต่อมากกรมหมื่นปรปักษ์
 ทำเติมขึ้นใหม่อีกพระโกษุ์หนึ่ง จึงมีอยู่ในเวลานี้ ๒
 พระโกษุ์ด้วยกัน

ที่ ๗ พระโกษุ์ทองน้อย พระบาทสมเด็จพระจอม
 เกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้กรมพระเทเวศร์วชิรทรสร้าง

ขุนตามแบบอย่างพระโกษฐ์ทองใหญ่เมื่อในรัชกาลที่ ๔
ขุณย จุลศักราช ๑๒๓๓ (พ.ศ. ๒๓๕๕) สำหรับทรง
พระบรมศพพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ
ผลัดพระโกษฐ์ทองใหญ่ไปแต่งก่อนออกงานพระเมรุ เมื่อ
ทรงพระบรมศพหรือตั้งงานพระศพคู่กับพระโกษฐ์ทอง
ใหญ่แล้วหุ้มทองคำ ถ้าใช้การอื่นไม่หุ้ม กรมพระ
สมมตอมรพันธุ์ ทรงจกคราวที่ได้หุ้มทองคำไว้ มีอยู่
ในท้ายบาญชีพระโกษฐ์ทองใหญ่ อย่างนี้

ทรงพระโกษฐ์ทองน้อยหุ้มทองชั่วคราว
ในรัชกาลที่ ๔

๑ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในรัชกาลที่ ๕

๒ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๓ สมเด็จเจ้าฟ้าภาณุรังษานุรักษ์

พระโกษฐ์ทองน้อยนี้ เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี
(ม.ร.ว. บัญ มาลากุล อนุชญา) สร้างเมื่อในรัชกาล
ที่ ๕ อีกร่องคี่หนึ่ง

สำนักหอสมุด

ที่ ๘ พระโกษฐมณฑปน้อย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติสร้างขึ้นแต่ในรัชกาลที่ ๔ สำหรับทรงพระศพระเจ้าลูกเธอที่ยังทรงพระเยาว์ เมื่อครั้งพระศสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงวิสุทธิกระษัตริย์ พระโกษฐมณฑป หุ้มทองคำเฉพาะงาร

ที่ ๙ พระโกษฐมณฑปใหญ่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้กรมขุนราชสีหวิกรมคิตอย่างสร้างขึ้นแต่ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อขุณจุลศักราช ๑๒๒๕ (พ.ศ. ๒๔๐๖) เอาแบบมาแต่พระโกษฐมณฑปน้อย ทรงพระศกรมพระพิทักษเทเวศร์ก่อน ด้วยกรมพระพิทักษเทเวศร์พระรูปใหญ่โต พระศพลงลงพระโกษฐสามัญไม้ได้ ต้องทำลงสี่เหลี่ยมขึ้นโดยเฉพาะ จึงโปรดให้สร้างพระโกษฐมณฑปนี้สำหรับประกอบลงสี่เหลี่ยม พระโกษฐมณฑปใหญ่นี้ต่อมาสร้างขึ้นอีกองค์หนึ่ง แต่จะสร้างขึ้นเมื่อใดไม่ทราบแน่

เจ้าพนักงานหอสมุด

ที่ ๓๐ โภษจุ้เภาวะ สร้างขึ้นแต่ในรัชกาลที่ ๕
 เมื่อบุญ จุลศักราช ๑๒๒๕ (พ.ศ. ๒๔๐๖) สำหรับ
 ศพเจ้าพระยานิกรบดินทร์ (โต กัลยาณมิตร) ด้วย
 ท่านอื่น ศพลงลงตามัญมิได้ ต้องทำลงสั้เหลยม
 จึงโปรดให้ทำโภษจุ้ขึ้นประกอบ ที่เรียกว่า “โภษจุ้
 เภาวะ” เพราะลายสลักเป็นเภาวะรัต

ที่ ๓๑ โภษจุ้ราชินีกุล พระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้กรมขุนราชสีหวิกรมสร้าง
 ขึ้นแต่ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อบุญ จุลศักราช ๑๒๒๘
 (พ.ศ. ๒๔๐๙) พระราชทานให้ประกอบศพพระยามนตรี
 สิริวงศ์ (ชุ่ม ขุนนาค) ก่อนผู้อื่น

ที่ ๓๒ พระโภษจุ้ทองเล็ก พระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้กรมหมื่นปราบปรักษ์
 สร้างขึ้นแต่ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อบุญ จุลศักราช ๑๒๔๙
 (พ.ศ. ๒๔๓๐) ทรงพระศพสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ
 เจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์ เป็นที่แรก แล้วได้ใช้ทรง

พระศพเจ้านายต่อมา มีขานัญชีกกรมพระสมมตอมรพันธุ์
ทรงจกไว้ ในทัณฑ์ขานัญชีกพระโกษฐ์ทองใหญ่อย่างนี้

พระโกษฐ์ทองเล็ก

- ๑ สมเด็จพระเจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์
- ๒ สมเด็จพระเจ้าฟ้าตรีเพ็ชรุตม์ธำรง
- ๓ เจ้าฟ้านภาจรจำรัสศรี
- ๔ กรมขุนสพรรณภาควดี
- ๕ พระองค์เจ้าอรพงค์รัชสมโภช

ที่ ๑๓ พระโกษฐ์ทองรองทรง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้กรมหมื่นปราบปรบักษ์
สร้างขึ้นแต่ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อขวค รัตนโกสินทร
ศก ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๓) พระโกษฐ์องค์นี้ นับเหมือน
กับพระโกษฐ์ทองใหญ่ สำหรับใช้แทนที่พระโกษฐ์ทอง
น้อย เวลาที่จะต้องหุ้มทองคำ เพื่อจะไม่ให้ต้องหุ้มเข้า
แล้วออกบ่อย ๆ นับศักดิ์เสมอพระโกษฐ์ทองใหญ่

เจ้าพนักงานหอสมุด

ยังมีเครื่องประดับสำหรับพระโกษฐ์อีกหลายอย่าง เช่นพระโกษฐ์ทองใหญ่มีดอกไม้เพชร เป็นพุ่มเข้ายี่ดัด ดอกไม้ไหว เฟือง ดอกไม้เฒ่า ของเหล่านี้ประดับ ครอบทุกอย่างแต่พระบรมศพ ถ้าพระราชทานให้ทรง พระศพเจ้านายโดยปรกติไม่มีเครื่องประดับ ถ้าพระ ราชทานเครื่องประดับด้วยมีเป็นชั้น ๆ กัน ชั้นต้นประดับ พุ่มเข้ายี่ดัดยกเฟือง ชั้นสูงรองแต่พระบรมศพ ประดับ ดอกไม้เฒ่าด้วยอีกอย่างหนึ่ง พระโกษฐ์เจ้านายก็มี เครื่องประดับยอดพุ่มเข้ายี่ดัดแลเฟือง ต่อที่ทรงยี่ดาด คักคัสงจึงใช้เครื่องประดับ ถ้าพระราชทานให้ทรงศพ เจ้านายชั้นต่ำลงมา หรือขุนนาง ไม่ใช่เครื่องประดับ

เจ้าพนักงานหอสมุด

ตำนานหีบศพนักตาศักดิ์

นอกจากโกษฐ์ต่าง ๆ ยังมีหีบหลวงสำหรับพระราชทานรองศพข้าราชการโดยชั้นยศนักตาศักดิ์เป็นอันตัยกัน มีกำหนดศักดิ์เป็น ๓ ชั้น คือ

ชั้นที่ ๑ “หีบทอง” เดิมเป็นหีบทองทึบอย่างเดิวกแต่ภายหลังทำขึ้นเมื่อในรัชกาลที่ ๕ อีก ๓ อย่าง เรียกหีบทองทรายอย่าง ๑ หีบทองเครืออึ่งท่งนอย่าง ๑ กับหีบทองลายก้านขดอีกอย่าง ๑ นยศักดิ์เสมอกันทั้ง ๔ อย่าง เป็นหีบชั้นสูงสุดรองโกษฐ์ลงมา

ชั้นที่ ๒ “หีบกุดัน” ของเก่ามี ๒ อย่าง เรียกว่าหีบลายทรงเข้าขนิบอย่าง ๑ หีบลายมังกรอย่าง ๑ ทำเติมขึ้นใหม่เมื่อในรัชกาลที่ ๔ เรียกว่าหีบกุดัน ซึ่งควรจะมีคำต่อว่าลายเทศ อีกอย่าง ๑ ๒๓๒๒๐๕

ชั้นที่ ๓ “หีบเชิงชาย” มีอย่างเดียว

ตำนานหอสมุด

ตำนานหีบทั้งปวงนี้ ไม่พบจดหมายเหตุมีแห่งใดเลย
ทราบได้แต่ด้วยคำบอกเล่า กับสังเกตตัวหีบสันนิษฐาน
ประกอบ คงได้ตำนานที่จะกล่าวต่อไปนี้เรียงตาม
สมัยที่สร้าง

ที่ ๑ หีบทองทึบ เข้าใจว่าหีบชนิดนี้มีมานานตั้งแต่
ตกค้าขรรพ์ แลทำให้สืบประเพณีมาจนทุกวันนี้ แต่
เดิมนั้นคนหาหีบเก่าจะรู้สึกโยหนังกไม่มี มีแต่หีบทำ
ใหม่ ๆ อยู่มากมาย เหตุด้วยหีบทองทึบเป็นหีบชั้นสูง
ผู้ที่ได้รับพระราชทานไปประทับเกียรติยศ ย่อมล้วนแต่
เป็นผู้ที่สูงศักดิ์ กอปรด้วยกำลังแลทรัพย์ บุตรหลาน
เห็นหีบหลวงเก่าคร่ำคร่าไม่พอแก่ใจ มีกำลังสามารถ
ทำได้ทำขึ้นแทนใหม่ เมื่อเสร็จจากรศพลแล้วก็นอบ
ให้แก่เจ้าพนักงานผู้รักษาหีบหลวง สำหรับไว้ใช้สำหรับ
ราชการต่อไป เพราะนอกจากได้พระราชทานแล้ว ใคร
จะใช้หีบอย่างนั้นไม่ได้ เจ้าพนักงานได้หีบใหม่แล้ว
ก็ทิ้งหีบเก่า ไม่คิดที่จะซ่อมแซม เลยสูญหายไปหมด

ตำนานหอสมุด

หีบเก๋ารูปพรรณสัณฐานเป็นอย่างไร ถ้าใครก็ไม่ได้
 ความแน่ กล่าวกันแต่ว่า “โต” นี้คงใสยว่าหีบ
 เก๋จะเป็นรูปอย่างกันสอยปากผาย หีบเด็ยวนเป็นรูป
 ไข่เหลี่ยม มีฝา เหลาเกลี้ยง ปิดทองทึบ มีฐาน
 ฉลกับีตทองประดับกระจก แต่ก่อนนั้นมาจนกระทั่งใน
 รัชกาลที่ ๔ ตอนแรก พระศัพพะองค์เจ้าวงหนากย
 ว่าใช้ หีบทองทึบ มาใช้สำหรับพระราชทานประดับ
 เกียรติยศศัพหม่อมเจ้า กับข้าราชการอันมีชั้นศักดิ์
 เป็นพระยาสามัญ แลพระชั้นเป็นราชินิกุล หม่อม
 ราชินิกุล กับทั้งข้าราชการอันมียศเป็นนายพลทหารยก
 ทหารเรือ เจ้ากรมพระตำรวจ แลหัวหมื่นมหาดเล็ก
 ที่ ๒ หีบเชิงชาย เป็นหีบรูปกันสอย ปากผาย
 ฝนทาแคง ขอบสลักเป็นลายปิดทอง ประดับแว
 กระจก ไม่มีฝา ไม่มีฐาน ตามที่รู้กันมาว่าสร้างแต่
 ครั้งรัชกาลที่ ๑ สังกะตลวกลายประกอบทั้งรูปเห็นจริง
 ไม่มีใสย ยังได้ ยินเล่างันต่อขึ้นไปอีกว่า หีบ

เจ้าพนักงานหอสมุด

เซิงชาย หีบลายทองเข้าบิณฑกั้ เติมทีเป็นพั้งแวง
 หุ้มสักหลาดสี ครึงลายทองแผ่นลวดลุดุ เหมือนอย่าง
 ม่านเรือ ทำไว้เป็นสี่กระเบาะ เวลาจะประกอบศพ ผูก
 สุ่มหุ้มนอกกลองใน แต่ความซ้อนเท็จจริงประการใดอยู่
 แก่ผู้กล่าว ถ้าหากว่าเป็นอย่างนั้น คงเป็นมาแต่ครั้ง
 กรุงธนบุรี หรือเป็นประเพณีมาแต่ครั้งกรุงเก่า แต่อย่าง
 ไรก็ดี ขอทักกล่าวเช่นนั้นเป็นความงามสมจริงยิ่งหนัก
 สมยื่นใช้ หีบนี้สำหรับพระราชทานประดับศพข้าราชการ
 อันมีบันดาศักดิ์เป็นหลวงเป็นขุน กษัตริ์เจ้าแก้วพังกงาร
 ฝ่ายใน หีบเซิงชายนี้ กรมหมื่นปราบปรักษ์ทำขึ้น
 ใหม่เมื่อในรัชกาลที่ ๕ อีกใบ ๑ แต่ผิดกันกับของเก่า
 ที่รูปเป็นหีบกันปากเท่ากันไม่ผาย มีฝามีฐาน กษัตริ์
 ลายดอกไม้ร่วงลุดุทองแถมลงในที่พื้นแดงด้วย สำหรับ
 พระราชทานไปประดับบันดาศักดิ์ศพข้าราชการ ชั้นที่
 เป็นหลวงเป็นขุน กษัตริ์ข้าราชการอันมีศักในกรมมหาด
 เล็ก ชั้นหุ้มแพร แลฝ่ายทหารชั้นนายร้อย กษัตริ์

เจ้าพนักงานหอสมุด

เกล้าแก่พนักงานฝ่ายใน แลภรรยาข้าราชการซึ่งได้รบ
พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าฝ่ายใน
ชั้นตติยจุลจอมเกล้า แลจตุตถจุลจอมเกล้า

ที่ ๓ หีบลายทองเข้าบิณฑ์ เป็นรูปกันสอย ปากผาย
สลักเป็นลายทองเข้าบิณฑ์มีขอบอย่างม่าน ดอกขี้ตอง
+ ผงแววกระจก ๕ พนล่องชาด ๕/๕ หม้อทำรุ่งนเคียวกับหีบเชิง
ชาย สร้างในรัชกาลที่ ๓ ด้วยกัน เข้าใจว่าทำพร้อม
กันเป็นหีบคู่ สำหรับเกียรติยศชั้นกลางใบหนึ่งชั้นต่ำใบ
หนึ่ง แต่จะสูงต่ำเพียงไรที่ได้พระราชทานอยู่แต่ก่อนนั้น
หาทราบไม่ ในทุกวันนี้ใช้พระราชทานประดับยศกษัตริย์
ศัพข้าราชการชั้นพระ กับข้าราชการอันมียศ เป็นปลัด
กรมพระตำรวจ แลจ่ามหาดเล็ก

ที่ ๔ หีบลายมังกร ทุกวันนี้ใช้สำหรับพระราชทาน
ประดับยศกษัตริย์ศัพข้าราชการ ชั้นพระชั้นหลวง แต่
เจ้าพนักงานจำเพาะจะจัดให้แต่แก่ศัพพระหลวงที่เป็นเชื้อ
จีน มีขุนนางเจ้าภาษีเป็นต้น ได้ใช้หนีออกไปจากที่เป็นจีน

เจ้าพนักงานหอสมุด

ข้างก็เป็นแต่ขางควาว เมื่อมั่งงาวศัพพ้องกันมาก จน
 ทียบไม่พอจ่าย เป็นความคิดของเจ้าพนักงานจะเล่นให้
 เป็นกลเม็ด ท้ายสำคัญใจว่าลายมังกรเป็นลายจีน
 เหมาะแก่ข้าราชการที่เป็นจีน แต่ความสำคัญเช่นนั้นผิด
 เพราะมังกรในลายนั้นหาใช่มังกรจีนไม่ เป็นมังกรไทย
 สองตัวหันหน้าเข้าหากัน คันอยู่ในกนกเครือ เหมือน
 ลายพนักพระเกล้าที่พระวิมานในพระราชวังบวร หรือที่
 หอพระมนเทียรธรรม งานไม่มีที่เปรียบ ทียบหลวงทั้ง
 หหมด ไทไหนจะงามเสมอไยนี้ไม่มี ไม่มีที่สงสัยว่าจะ
 สร้างรัชกาลไหน นอกไปจากรัชกาลที่ ๑ เพราะรูปทียบ
 ก็เป็นรูปชนิดกันสอย ปากฉาย ไม่มีฝาไม่มีฐาน สม
 อย่างรัชกาลที่ ๑ ลายมังกร (ไทย) ก็เป็นลายที่ถนัด
 ทำอยู่ในรัชกาลที่ ๑ ยุคเดียว ทียบไยนี้เต็มทีเห็นจะใช้
 เป็นเกียรติยศสูงเหนือทียบลายทองเข้าฉัตรชกไป เห็น
 ไต่ที่ดมมอทำประณีตกว่าแลบัตทองทั้งตัว ฟันก็ประกบ
 กระจกแววกผงกระจก

ที่ ๕ หีบทุกต้น พดกันว่า กรมขุนราชสีหวิกรมสร้าง
ขึ้นโดยพระบรมราชโองการ เมื่อในรัชกาลที่ ๔ สำหรับ
พระราชทานประทักษิณเกียรติยศศพเจ้าจอม ผู้ซึ่งได้รับ
พระราชทานหีบหมากกาไหล่ทอง แล้วภายหลังใช้พระ
ราชทานมหาดเล็กหุ้มแพรผู้ซึ่งเป็นราชินีกุลด้วย เป็น
หีบชนิดมีฝามีฐานรูปไม้ฉาก ตัวหีบสลักเป็นลายเทศ
ยัตทองทั้งพันทั้งลาย ผังแววกระจก คุณมอสมควรรกัน
แล้ว กษัตริย์สร้างในรัชกาลที่ ๕

ที่ ๖ หีบทองทราย คือหีบทองทขนั้นเอง แต่ไวย
ทรายเม็ดหายเสียก่อน แล้วจึงยัตทองทข กรมหมื่น
ปรายปรยักษิณสร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๕ พระราชทานรองศพ
หม่อมทข ในกรมหมื่นปราย ๗ มรรคาเจ้าพระยาธรรมา
ธิกรณ์เป็นที่แรก เมื่อเวลาสร้างขึ้นนั้นสำหรับพระ
ราชทานประทักษิณเกียรติยศรองจากโกษฐู นัยว่านับตา
ศักดิ์สูงกว่าหีบทองทข เทียนใช้สำหรับหม่อมห้าม
แลภรรยาข้าราชการ ซึ่งได้รับพระราชทานเครื่องราช

เจ้าพนักงานหอสมุด

อิศริยาภรณ์ทศกยจลจอมเกล้าฝ่ายใน กับทั้งข้าราชการ
ฝ่ายหน้า ชั้นที่ ๑ ได้รับพระราชทานโต๊ะทองกาทอง

ที่ ๗ หีบทองลายเครื่องหุ่งนแบบหีบทองทบนั่นเอง
แต่ตัวหีบหลักเป็นลายเครื่องหุ่งน นัยเป็นหีบต่อโกษฐ
เกียรติยศเสมอกันกับหีบลายก้านขด สำหรับใช้แทนกัน
กรมหมื่นปราบปรักษ์สร้างขณะเมื่อในรัชการที่ ๕ ทราบ
ว่าพระราชทานรองศพระยาอรรคราชนาถภักดี (หวาด
ยุนนาค) เป็นที่แรก ศพนันไว้ที่เมืองจันทบุรีช้านาน
จึงได้ฝัง เพราะฉนั้นหีบใบนี้จึงได้เจียหายไปแล้ว
หลายปี

ที่ ๘ หีบทองลายก้านขด แบบหีบทองทบนั่นเอง
แต่ตัวหีบหลักเป็นลาย ตั้งใจจะให้เป็นกนกก้านขด ยึด
ทองล้วน ทุกวันนี้ใช้เป็นหีบรองโกษฐ ถ้าผู้ใดที่มี
เกียรติยศสูง ไม่ได้พระราชทานโกษฐ ก็ได้รับพระ
ราชทานหีบนี้ ตกอยู่ในข้าราชการชั้นที่ ๑ ได้รับพระราชทาน
พานทองเป็นพน

เจ้าพนักงานหอสมุด

บรรดาหีบทุกอย่างตามที่กล่าวมานั้น ยังต้องมีเครื่องประกอบอีกสิ่งหนึ่ง คือผ้าเย็บขอบคลุมบนหลังหีบ หีบเชิงชาย หีบลายมังกร หีบลายทองเข่าบิณฑ์ จำเป็นอยู่ที่ต้องมีผ้าคลุม เพราะไม่มีฝา หีบอื่นนอกนั้นไม่จำเป็นเลยที่จะต้องคลุมผ้า เพราะมีฝาแล้ว ทำด้วยหลังกันเลียบ ๆ มา ศพราษฎรบางรายยังหลงกันสนก ยิ่งขึ้นไปกว่านั้นอีก ต้องมีไม้ไผ่จักผูกเป็นคั่นเหมือนบันได วางลงไว้บนหลังหีบก่อน แล้วจึงคลุมผ้าหีบ เคยมีคนสงสัยคิดไม่เห็นประโยชน์ ตามกันว่าสำหรับอะไร เคยได้ยินมีคนแปลว่า สำหรับให้คนตายก้าวขึ้นสวรรค์ ที่แท้เป็นคือเคยทำมาแต่ครั้งหีบยังไม่มีฝา ใช้ผ้าคลุมแทน ถ้าเป็นผ้าชนิดที่หนาหนักก็ตกต้องข้างเลยหลุดลงไปเสียในหีบ จึงต้องผูกไม้เป็นคาน พาดปากหีบไว้ไว้ กันไม่ให้ตกลงไป ทุกวันนี้มีการเปลี่ยนแปลงไป ศพที่เจ้าภาพมีกำลังมักใช้ดอกไม้สดกรองปกแทนผ้าในเวลาออกการ

สำนักหอสมุด